

Göteborgs
Stad

Göteborgs Stads plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor år 2017–2024

Planerande styrande dokument

Vision
Program
► Plan

Göteborgs Stads styrsystem

Utgångspunkterna för styrningen av Göteborgs Stad är lagar och författningar, den politiska viljan och stadens invånare, brukare och kunder. För att förverkliga utgångspunkterna behövs förutsättningar av olika slag. Stadens politiker har möjlighet att genom styrande dokument beskriva hur de vill realisera den politiska viljan. Inom Göteborgs Stad gäller de styrande dokument som antas av kommunfullmäktige och kommunstyrelsen. Därutöver fastställer nämnder och bolagsstyrelser egna styrande dokument för sin egen verksamhet. Kommunfullmäktiges budget är det övergripande och överordnade styrande dokumentet för Göteborgs Stads nämnder och bolagsstyrelser.

Om Göteborgs Stads styrande dokument

Göteborgs Stads styrande dokument är våra förutsättningar för att vi ska göra rätt saker på rätt sätt. De anger vad nämnder/styrelser och förvaltningar/bolag ska göra, vem som ska göra det och hur det ska göras. Styrande dokument är samlingsbegreppet för dessa dokument.

Stadens grundläggande principer såsom demokratisk grundsyn, principer om mänskliga rättigheter och icke-diskriminering omsätts i praktisk verksamhet genom att de integreras i stadens ordinarie beslutsprocesser. Beredning av och beslut om styrande dokument har en stor betydelse för förverkligandet av dessa principer i stadens verksamheter.

De styrande dokumenten ska göra det tydligt både för organisationen och för invånare, brukare, kunder, leverantörer, samarbetspartners och andra intressenter vad som förväntas av förvaltningar och bolag. De styrande dokumenten ligger till grund för att utkräva ansvar när vi inte arbetar i enlighet med vad som är beslutat.

Styrande dokument			
Kommunala föreskrifter		Planerande och reglerande styrande dokument	
Normgivning mot enskild	Riktade styrande dokument	Planerande styrande dokument	Reglerande styrande dokument

Beslutad av: Kommunfullmäktige	Gäller för: Alla Göteborg Stadsnämnder och styrelser	Diarienummer: 1407/14 (SLK-2023-00044)	Datum och paragraf för beslutet: 2017-01-26 §12
Dokumentsort: Plan	Giltighetstid: 2017–2024	Senast reviderad: 2024-02-01	Dokumentansvarig: Stadsledningskontoret Avdelningschef Besluts- underlag och utredning

Bilagor:

Bilaga 1 – 22 rekommendationer ur Normbrytande liv i Göteborg – en lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014

Innehåll

Inledning	5
Syftet med denna plan	5
Vem omfattas av planen	5
Giltighetstid	5
Bakgrund	5
Koppling till andra styrande dokument	6
Planen har tagits fram i en medskapande process.....	6
Uppföljning av denna plan	6
Definitioner	7
Ramverk för stadens hbtq-arbete	8
Nationellt	8
Kommunal nivå	9
Rapporten Normbrytande liv i Göteborg	10
Anvisningar hur planen ska användas	10
Plan för att förbättra hbtq- personers livsvillkor	12
Temaområde: Utsatthet/diskriminering.....	12
Hbtq i Göteborg	13
Mål för temaområde Utsatthet och diskriminering.....	13
Nya åtgärder inom Utsatthet och diskriminering	13
Temaområde Mötesplatser och Inkluderande rum	14
Hbtq i Göteborg	14
Mål för temaområde Mötesplatser och Inkluderande rum	15
Nya åtgärder inom Mötesplatser och Inkluderande rum.....	15

Temaområde Föreningsliv	15
Hbtq i Göteborg	16
Mål för temaområde Föreningsliv	17
Nya åtgärder inom Föreningsliv	17
Temaområde Kommunikation	17
Hbtq i Göteborg	17
Mål för temaområde Kommunikation	18
Nya åtgärder inom Kommunikation	18
Temaområde HR och Kompetens	18
Hbtq i Göteborg	19
Mål för temaområde HR och Kompetens	20
Nya åtgärder inom HR och Kompetens	20
Matris – sammanställning av samtliga åtgärder i planen.	21
Bilaga 1 – 22 rekommendationer ur Normbrytande liv i Göteborg – en lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014	

Inledning

Syftet med denna plan

Syftet med planen som ska gälla i 4 år efter att den antagits av kommunfullmäktige är att säkerställa att personer som definierar sig som homosexuella, bisexuella, transpersoner eller queera, liksom övriga göteborgare, har möjligheter att ta del av stadens tjänster och service och att hbtq-personer som arbetar i staden erbjuds en god arbetsmiljö. Den utgår från ett arbetsgivar-, verksamhets- och medborgarperspektiv

Vem omfattas av planen

Denna plan gäller för alla stadens nämnder och styrelser.

Giltighetstid

Denna plan gäller för perioden till och med 2024-12-31.

Bakgrund

Göteborg ska vara en stad för alla. En stad som lever upp till och respekterar de mänskliga rättigheterna för alla som bor, vistas och verkar i staden. En socialt hållbar stad förutsätter att ingen diskrimineras och att alla har möjlighet att fullt ut vara sig själva i livets alla skeden. Plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor är ett svar på kommunstyrelsen uppdrag från 2015-10-21 om att ta fram ett åtgärdsprogram utifrån 22 rekommendationer som lämnas i rapporten Normbrytande liv i Göteborg – lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014. Normbrytande liv i Göteborg belyser dels hbtq-personers erfarenheter av bemötande i staden, dels situationen för hbtq-personer anställda i Göteborgs Stad.

Kommunfullmäktige beslutade den 10 september 2020 §27 att förlänga giltighetstiden för Göteborgs Stads plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor 2017–2021 till 31 december 2021. Kommunstyrelsen fick även i uppdrag att ta fram en ny uppdaterad rapport om HBTQ-personers livsvillkor till grund för den nya planen. Med anledning av arbetet med rapporten förlängs planens giltighetstid till 31 december 2022 i samband med aktualitetsprövningen 2020. Vid aktualitetsprövningen 2020 har fullmäktiges uppdrag (dnr 1322/20) till kommunstyrelsen att revidera planen så att de mål som tidigare ägts av stadsdelsnämnd eller social resursnämnd tilldelas annan ansvarig nämnd omhändertagits. Planen har i samband med aktualitetsprövningen arbetats in i stadens mall för planerande styrande dokument. Kommunfullmäktige beslutade 2024-02-01 § 23 att förlänga planens giltighetstid till och med 2024 i avvaktan på ny styrning inom området.

Koppling till andra styrande dokument

Planen är stadens första styrdokument med ett uttalat syfte att förbättra hbtq-personers mänskliga rättigheter i Göteborgs Stad och innebär en konkretisering av Handlingsplan för arbetet med de mänskliga rättigheterna i Göteborgs Stad utifrån ett hbtq-perspektiv.

Planens mål knyter an till det övergripande målet i handlingsplanen för mänskliga rättigheter: Alla stadens verksamheter ska genomsyras av mänskliga rättigheter och främja likabehandling. Planen har också synkroniserats med stadens kommande plan; Plan för stadens jämställdhetsarbete.

Planen har tagits fram i en medskapande process

Planen är framtagen i en medskapande process där Göteborgs Stads HBTQ-råd och medarbetare från stadsdelar, fackförvaltningar och bolag med särskilt ansvar för utpekade ansvarsområden i rekommendationerna har deltagit och där stadsledningskontoret haft en samordnande roll.

Göteborgs Stads HBTQ-råd och övriga berörda aktörer i staden har i processen bidragit med kunskap, erfarenheter och förslag som kompletterar rapportens rekommendationer. Dialog om planens upplägg har även förts under en workshop med hela Göteborgs Stads HBTQ-råd och på ett öppet seminarium under West Pride 2016.

Uppföljning av denna plan

Uppföljning av åtgärderna för de olika temaområdena sker med hjälp av de indikatorer som är angivna i den matris som finns i slutet av planen. I flera fall anges endast om åtgärden är genomförd eller inte.

Uppföljningen kommer särskilt att fokusera på de åtgärderna som är nya. Men även de åtgärder som redan är under genomförande kommer att ingå i det samlade resultatet av uppföljningen.

En processuppföljning av planen sker på stadenövergripande nivå efter en tvåårsperiod för att följa hur genomförandet av olika åtgärder fortskrider och för att skapa möjlighet att vidta eventuella justeringar av planen.

Efter det att planens tidsperiod löpt ut görs en utvärdering av planen utifrån kriterierna måluppfyllelse, relevans och effekter. Utvärderingen ska innehålla kvalitativa inslag och bl a fånga upplevda effekter bland hbtq-personer i Göteborg. Utvärderingen kommer sedan att ge vägledning i det fortsatta arbetet för att säkerställa hbtq-personers mänskliga rättigheter.

Definitioner

Inom hbtq-området finns ett flertal begrepp som knyter an till sexualitet och kön/könsidentitet:

Hbtq – ett samlingsbegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera

Hbt – i svensk lagstiftning regleras endast sexuell läggning och könsöverskridande identitet (hbt)

Sexuell läggning – tre stycken: heterosexualitet, bisexualitet och homosexualitet

Homosexualitet – förmåga att bli förälskad i och attraherad av någon av samma kön

Heterosexualitet – förmåga att bli förälskad i och attraherad av någon av motsatt kön

Bisexualitet – förmåga att bli förälskad i och attraherad av både män och kvinnor

Queer - ett brett begrepp som kan betyda flera olika saker men i grunden är ett ifrågasättande av heteronormen. Många ser sin könsidentitet och/eller sin sexualitet som queer. Queer kan innebära en önskan att inkludera alla kön och sexualiteter eller att inte behöva identifiera/definiera sig.

Kön – med kön avses ofta biologiskt och juridiskt kön. I Sverige finns bara två juridiska kön.

Genus – är socialt och kulturellt kön, det vill säga de egenskaper samhället kopplar till kvinnor respektive män.

Könsidentitet – är en persons självidentifierade, självupplevda kön. Det är alltid den enskilde personen som har rätten att identifiera sin könsidentitet.

Könsuttryck – är hur en person uttrycker sitt kön, exempelvis genom kläder, frisyr och kroppsspråk.

Transpersoner – ett paraplybegrepp för personer vilkas könsidentitet och/eller könsuttryck skiljer sig från det juridiska och biologiska kön som registrerades vid födseln. Begreppet handlar inte om sexuell läggning utan transpersoner kan vara hetero-, homo- eller bisexuella. Exempel på undergrupper är **transsexuella** (transsexuell, eller transsexualism, är en medicinsk diagnos som i Sverige, 2016, är en förutsättning för att få tillgång till nytt juridisk kön och underlivskirurgi), **transvestiter** (personer som mer eller mindre ofta använder ett annats köns könsuttryck, som kläder, kroppsspråk, röstläge och andra attribut), **intergender** (personer som identifierar sig bortom könskategorierna man och kvinna) **icke-binär** (personer som identifierar sig som mellan, bortom eller med båda könskategorierna kvinna och man) och **intersexuella** (personer med ett medfött tillstånd i vilket könskromosomerna eller könsorganens utveckling är atypiska)

Cispersoner – ett begrepp som används för personer vilkas könsidentitet och könsuttryck stämmer överens med personernas biologiska och juridiska kön. Cis är latin och betyder ”på den här sidan om” och betyder att ens juridiska kön, biologiska kön och könsidentitet är av samma slag.

En cisperson är i den meningen motsatsen till en transperson.

Heteronormen – är ett förgivettagande av att alla är heterosexuella och att heterosexualitet är det naturliga och önskvärda. I heteronormen ingår också föreställningen om att det bara finns två kön (**tvåkönsnormen**), att alla är cispersoner och att bara kvinnor och män kan bli kära i varandra.

Normkritik – är ett ifrågasättande av föreställningar om vad som anses vara normalt respektive avvikande. Normkritiken används för att synliggöra exkluderande och diskriminerande strukturer. Fokus riktas mot det som uppfattas som ”normalt” istället för mot dem som bryter mot normen.

Normmedvetenhet – utifrån en normkritisk analys går det t ex att arbeta normmedvetet.

Intersektionalitet – ett analytiskt begrepp som används för synliggöra hur olika maktordningar samverkar. Används vanligtvis i Sverige för att utifrån samspelet mellan diskrimineringslagens sju grunder studera hur relationer av överordning och underordning skapas och upprätthålls.

Ramverk för stadens hbtq-arbete

Arbetet med att förbättra hbtq-personers livsvillkor utgår från FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.¹ Utgångspunkten är att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter och att de mänskliga rättigheterna är universella, odelbara och ömsesidigt förstärkande. Jämfört med flera andra grupper kan efterlevnaden av hbtq-personers mänskliga rättigheter konstateras vara låg. Bland annat är sexuella handlingar mellan personer av samma kön fortfarande kriminaliserat i ett 80-tal länder, i några även belagt med dödsstraff.² Trots motstånd från flera länder att formalisera hbtq-personers rättigheter, antog FN:s råd för mänskliga rättigheter en första resolution år 2011 som betonar alla människors lika värde och rättigheter oavsett sexuell läggning eller könsidentitet. Ytterligare två resolutioner har därefter antagits gällande rätten att inte utsättas för våld eller diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet.³

Även Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna och Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna innehåller till viss del rättsligt stöd vad avser hbtq-personers rättigheter. På grund av att det rättsliga skyddet för hbtq-personers rättigheter är splittrat och inkonsekvent tog Internationella juristkommissionen och Internationella enheten för mänskliga rättigheter fram de så kallade Yogyakarta-principerna år 2006. Syftet var att skapa en sammanhållen internationell tillämpning av staters skyldigheter när det gäller brott mot mänskliga rättigheter på grund av sexuell läggning och könsidentitet. I dessa konstateras att sexuell läggning och könsidentitet är en integrerad del av varje enskild persons värdighet och mänsklighet och får inte utgöra en grund för diskriminering eller övergrepp.⁴

Nationellt

I Sverige avkriminaliserades sexuella handlingar mellan personer av samma kön år 1944. Men även om sexuella handlingar inte längre var straffbara så dröjde det fram till år 1979 innan Socialstyrelsen beslutade att homosexualitet inte längre skulle klassificeras som sjukdom. Från år 1987, då homosexuell läggning (senare ändrat till sexuell läggning) lades till bland diskrimineringsgrunderna om olaga diskriminering, har rättigheterna för homosexuella, bisexuella och transpersoner stärkts avsevärt i Sverige. Könsöverskridande identitet eller uttryck blev en diskrimineringsgrund 2009.

I planen används både begreppet hbt och hbtq. I svensk lagstiftning regleras endast sexuell läggning och könsöverskridande identitet (hbt). Begreppet queer har däremot ingen juridisk status men används av hbtq-samhället. I likhet med FN:s konvention om avskaffandet av rasdiskriminering (1965), konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering av kvinnor (1979), konventionen om barnets rättigheter (1989) och konventionen om rättigheter för personer med funktionshinder (2006), har den svenska diskrimineringslagstiftningen utformats för att säkerställa att alla åtnjuter lika rättigheter. Både konventioner och kompletterande svensk lagstiftning har tillkommit för att synliggöra och stärka grupper och personer som annars riskerar att exkluderas eller

¹ Antogs av FN:s generalförsamling 10 december 1948.

² 2015 var sexuella handlingar mellan personer av samma kön kriminaliserade i 79 länder. I sju länder riskerade personer som har sex med någon av samma kön samma år dödsstraff International, Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association och RFSL, 2015

³ Resolutioner angående sexuell läggning och könsidentitet tagna av FN:s råd för mänskliga rättigheter 2011, 2014, 2016

⁴ Yogyakarta-principerna - Principer om tillämpning av det internationella skyddet av de mänskliga rättigheterna vad gäller sexuell läggning och könsidentitet (www.regeringen.se)

diskrimineras.⁵ Bland annat trädde ett särskilt tillägg till den svenska regeringsformen om skydd mot diskriminering på grund av sexuell läggning i kraft år 2011.⁶

Från och med 2017-01-01 utvidgas diskrimineringslagen till att omfatta skyldighet att arbeta med aktiva åtgärder utifrån samtliga diskrimineringsgrunder, det vill säga kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.⁷

Sveriges första nationella hbt-strategi togs fram år 2014⁸. I slutet av 2016 ska en utvärdering av strategin redovisas för regeringen.

Kommunal nivå

I Göteborgs Stad ska de mänskliga rättigheterna genomsyra stadens alla verksamheter⁹ och alla i Göteborgs Stad ska erbjudas likvärdig service och tjänster.¹⁰ Sedan 2012 har samtliga nämnder och styrelser haft i uppdrag att ta fram likabehandlingsplaner utifrån samtliga sju diskrimineringsgrunder. Andra styrdokument som har bäring på arbetet med att säkerställa hbtq-personers mänskliga rättigheter är bl a Göteborgs Stads riktlinjer mot våld i nära relationer¹¹, Göteborgs Stads plan mot våld i nära relationer¹² och Göteborgs Stads medarbetar- och arbetsmiljöpolicy¹³.

Som en del i arbetet med att säkerställa hbtq-personers mänskliga rättigheter beslutade kommunfullmäktige 2013-10-10 att inrätta ett kommunalt hbtq-råd.¹⁴ Göteborg Stads HBTQ-råd är kommunstyrelsens samrådsorgan med hbtq-Göteborg och ska genom delaktighet och medskapande bidra till att säkerställa hbtq-personers mänskliga rättigheter genom att bland annat öka integreringen av ett hbtq-perspektiv i stadens verksamheter.¹⁵

2016 gav kommunstyrelsen stadsledningskontoret i uppdrag att ta fram centrala riktlinjer för hur personer som inte definierar sig enligt de traditionella könskategorierna man eller kvinna ska inkluderas i statistik, enkäter och formulär som staden förfogar över.¹⁶

För att motverka ett förbiseende av hbtq-personer i åtgärder riktade till ”alla” har ett normkritiskt förhållningssätt etablerats i staden för att motverka diskriminering och exkludering. Istället för att sätta fokus på den som bryter mot normen, synliggörs uteslutande strukturer och förgivettagna normer. I Göteborgs stads budget finns flera uppdrag om att höja den normkritiska kompetensen i staden.¹⁷

⁵ Diskrimineringslag 2008:567

⁶ Prop. 2009/10:80 s. 154

⁷ Prop. 2015/16:135

⁸ En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck, Regeringen 2014

⁹ Göteborgs Stads budget 2016, Göteborgs Stads budget 2017

¹⁰ Reglemente för Göteborgs stadsdelsnämnder, gällande from 2016-01-20

¹¹ KF Beslut 2016-10-13

¹² KF Beslut 2014-04-24

¹³ KF Beslut 2014-02-06

¹⁴ KF Beslut 2013-10-10

¹⁵ Reglemente för Göteborgs Stads HBTQ-råd, Dnr 0950/12

¹⁶ KS Beslut 2016-03-16

¹⁷ Göteborgs stads budget 2016 och 2017

Rapporten Normbrytande liv i Göteborg

Enligt kommunstyrelsens beslut 2015-10-21 ligger rekommendationerna¹⁸ i rapporten Normbrytande liv i Göteborg – en lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014 till grund för Plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor. I rapporten slås det fast att det trots en stabil heteronormativitet i Göteborgssamhället finns möjlighet för många hbtq-personer att leva ett gott liv i Göteborg. Bilden är dock flertydig. Rapporten indikerar bland annat att den risk att utsättas för diskriminering, psykisk ohälsa, våld/hatbrott och en bristande observans i bemötande som konstaterats drabba hbtq-personer nationellt och internationellt även går att finna i Göteborg.¹⁹ Medarbetare i Göteborgs stad riskerar att exponeras för kränkande tillmälen, det råder brist på normkritisk kompetens inom staden och hbtq-personer i Göteborg delar den misstro mot samhällsinstanser som nationella undersökningar visat finns.²⁰ Som särskilt angelägna utvecklings-områden i Göteborgs Stad lyfter rapporten fram åtgärder för våldsutsatta hbtq-personer, höjd normkritisk kompetens, förbättrad arbetsmiljö för hbtq-personer anställda i staden samt förbättrade förutsättningar för civilsamhället.

Bland de som definierar sig som hbtq-personer finns människor med en rad olika egenskaper och förutsättningar. För att fånga mångfalden är ingången i Normbrytande liv i Göteborg intersektionell och normkritisk.

Anvisningar hur planen ska användas

Rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg har av Göteborgs Stads HBTQ-råd delats in i fem temaområden: Utsatthet/Diskriminering, Mötesplatser/Inkluderande rum, Föreningsliv, kommunikation och HR/Kompetens.

För varje temaområde följer en beskrivning av de livsvillkor som ligger till grund för den dialog som förts mellan staden och Göteborgs Stads HBTQ-råd angående planens åtgärder. Från Göteborgs Stads HBTQ-råd är det ledamöter som representerar hbtq-Göteborg som deltagit i dialogen. I rådet sitter även representanter för politiska partier.

Dialogen har fokuserat på identifierade utvecklingsområden i Göteborgs Stad. Då det ännu till stor del saknas data på området, både lokalt och nationellt, refereras även till internationella studier.

Efter varje temaområde redovisas temaområdets mål samt nya åtgärder som initieras i och med planen. I slutet av planen finns en matris med en sammanställning av samtliga åtgärder. För varje temaområde finns mål formulerade som åtgärderna syftar till. Den kortsiktiga effekten av åtgärderna förväntas att uppnås under planens giltighetstid, alltså 4 år.

Som en väsentlig del av planarbetets medskapande process har befintliga uppdrag i staden identifierats och samordnats med planens åtgärder, vilket framgår i matrisen. I matrisen finns även angivet indikatorer för att mäta att utvecklingen går åt rätt håll, tidsplan, samt ansvariga för genomförandet av åtgärden samt uppföljningsansvariga.

Modellen nedan visar på ett överskådligt sätt matrisens upplägg.²¹

¹⁸ Bilaga 1 Göteborgs Stads plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor

¹⁹ Normbrytande liv i Göteborg – lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor, Göteborgs Stad, 2014

²⁰ Misstro - Om hbtq-personers förtroende för olika samhällsinstanser och vad som behöver förändras, RFSL, 2013

Temaområde <i>utifrån indelningen av rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg</i>				
Mål som åtgärderna syftar till	Förväntad kortsiktig effekt: vad som förväntas att uppnås under planens giltighetstid (4 år) Förväntad långsiktig effekt: vad som förväntas att uppnås på längre sikt och på en samhällsnivå			Uppföljning Ansvarig: SLK
Åtgärder	Ansvarig för genomförandet	Indikatorer	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
Åtgärder som identifierats av aktörer i staden och HBTQ- rådets representanter utifrån rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg	Ansvariga nämnder/styrelser för åtgärdernas genomförande	Indikatorer som mäter om utvecklingen går åt rätt håll enligt mål och förväntade effekter	Beskrivning av befintliga uppdrag/processer som åtgärden samordnats med	När åtgärden ska genomföras

Plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor

Temaområde: Utsatthet/diskriminering

De formella rättigheterna för hbtq-personer i Sverige har gradvis stärkts de senaste decennierna. Det har följts av en betydligt mer positiv attityd och vilja att förbättra hbtq-personers livsvillkor bland svenskar.²² Men bilden är inte entydig. År 2015 rankades Sverige som sjätte bästa land i Europa när det gäller hbtq-personers mänskliga rättigheter för att år 2016 hamna på tolfte plats.²³ I den hittills största undersökningen om homosexuellas, bisexuellas och transpersoners livsvillkor på europeisk nivå, utförd av EU:s byrå för grundläggande rättigheter FRA 2013, uppgav 35 procent av de svenska hbtq-personerna som deltog att de känt sig diskriminerade det senaste året. Studien visar att transpersoner, liksom unga, genomgående är särskilt utsatta.²⁴

FN:s konventionsövervakande organ har ett flertal gånger påpekat att Sverige brister i att kartlägga och åtgärda minoriteters livsvillkor. När det gäller hbtq-personer saknas i stor utsträckning både kvantitativ och kvalitativ data vilket innebär att hbtq-personers utsatthet tenderar att inte bli synliggjord.

I de svenska studier som ändå genomförts har det bl a kunnat påvisas att hbtq-personer har en signifikant sämre hälsa och att självmordsstatistiken är betydligt högre bland hbtq-personer än bland heterosexuella och cispersoner.²⁵ Särskilt allvarligt är det för transpersoner.²⁶

De troligaste orsakerna till den psykiska ohälsan bland homo-, bisexuella och transpersoner är enligt rapporter från Statens folkhälsoinstitut och Ungdomsstyrelsen kränkande bemötande, trakasserier, diskriminering och hot om våld och våld.²⁷ Ett heteronormativt bemötande och en okunnig och felaktig hantering i samband med brottsutsatthet har bidragit till misstro mot polis, socialtjänst och åklagare bland hbtq-personer.²⁸ Anmälningbenägenheten hos hbtq-personer som utsatts för våld i nära relationer är också mycket låg, med ett beräknat mörkertal på 95-97 procent²⁹.

²² SOM-institutet 1998-2016

²³ Rainbow Europe 2016, ILGA Europa (en icke-statlig paraplyorganisation med 422 organisationer från 45 europeiska länder). Asylsökande hbtq-personers möjlighet till skydd i Sverige samt andra länders höjda ambitionsnivå har identifierats som några av faktorerna bakom resultatet

²⁴ European Union LGBT survey - Results at a glance, FRA: EU - LGBT survey, 2013. I undersökningen deltog 93 000 hbtq-personer i 28 länder (samtliga 27 EU-stater samt Kroatien)

²⁵ Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer, Folkhälsomyndigheten, 2014

²⁶ Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner - en rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige, Folkhälsomyndigheten, 2015

²⁷ En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck Regeringen, 2014, (FHI A 2005:19, R 2006:08, R 2008:25 och Ungdomsstyrelsen 2010:2)

²⁸ Misstro - Om hbtq-personers förtroende för olika samhällsinstanser..., RFSL 2013

²⁹ Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt, NCK 2009

Hbtq i Göteborg

I Normbrytande liv i Göteborg konstateras att den utsatthet som många hbtq-personer upplever kan förstås i relation till heteronormen; det är så att säga i mötet med normen utsattheten uppstår. De kommunala verksamheterna är uppbyggda utifrån en heteronormativ förståelse – och riskerar på så vis att inte organisera eller tillhandahålla service till personer som bryter mot ett förgivettagande om medborgaren/brukaren som heterosexuell och cisperson. Detta är särskilt allvarligt då det gäller våldsutsatthet.

Begreppet våld i nära relationer konstateras i praktiken ha kommit att betyda mäns våld mot kvinnor.³⁰ Personer som bryter mot normer runt kön och sexuell läggning riskerar att falla mellan stolarna.

I Normbrytande liv i Göteborg lyfts särskilt behovet av kunskap om hedersrelaterad utsatthet hos hbtq-personer fram.³¹ I synnerhet gäller det asylsökande hbtq-personer och unga hbtq-personer som riskerar att utsättas för våld och förtryck på grund av sin sexualitet, sitt könsuttryck och/eller sitt normbrytande beteende. I kontakter med myndighetsrepresentanter kan en ensidig heteronormativ tolkning av hedersrelaterat våld och förtryck riskera att försätta den unga hbtq-personen i fara för våld eller för att tvingas ingå äktenskap. Det slås också fast att kunskap om hatbrott och kompetens att möta transpersoners utsatthet behöver förstärkas i staden.

För att staden ska kunna erbjuda likvärdig service och tjänster framhåller Göteborgs Stads HBTQ-råd normkritisk kompetens som ett av de högst prioriterade utvecklingsområdena för staden.³² Särskilt betydelsefullt är detta i brukarnära verksamheter.

Mål för temaområde Utsatthet och diskriminering

Utifrån rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg har ett antal åtgärder som syftar till att nå mål inom temaområdet Utsatthet och diskriminering definierats.

Målen är:

- Staden erbjuder våldsutsatta hbtq-personer adekvat skydd och stöd
- Samordningen kring stödet till våldsutsatta hbtq-personer är utvecklat och förstärkt inom staden och mellan staden och andra aktörer som arbetar med våldsutsatta hbtq-personer
- Stadens verksamheter arbetar aktivt och normkritiskt med att synliggöra exkluderande strukturer för att kunna erbjuda likvärdig service och tjänster

Nya åtgärder inom Utsatthet och diskriminering

I matrisen finns samtliga planens åtgärder angivna. Inom området Utsatthet och diskriminering är följande åtgärder nya för staden:

- Genomför en studie om hbtq-personers våldsutsatthet
- Tag fram en vägledning för att möta våldsutsatta hbtq-personer

³⁰ NCK 2009

³¹ Normbrytande liv i Göteborg, Göteborgs Stad 2014

³² Protokoll Göteborgs Stads HBTQ-råd, 2014-11-10

- Inrätta en jour- och stödverksamhet direkt riktad till hbtq-personer
- Inrätta skyddade boenden för män, transpersoner och bisexuella och lesbiska kvinnor

Temaområde Mötesplatser och Inkluderande rum

I den nationella hbt-strategin fastslås att följderna av att hbt-personer utsätts för olika former av kränkningar och våld i sin vardag leder till högre ohälsotal inom denna grupp.³³ De två vanligaste platserna för unga hbtq-personer att bli utsatta för hatbrott på är i skolan och på arbetet. Det är också vanligare att unga hbtq-personer än andra unga blir utsatta för våld i hemmet.³⁴

För att tillgodose grundläggande rättigheter hos unga hbtq-personer som är utanför ett sammanhang förespråkar Ungdomsstyrelsen att specifika mötesplatser och andra träffpunkter för unga hbtq-personer inrättas.³⁵ Myndigheten ser detta som en viktig hälsofrämjande faktor. Betydelsen av en frizon kan vara särskilt angeläget för unga hbtq-personer som kläms mellan att leva i en oförstående heteronormativ kontext i skola och samhälle och i ett familjeliv med starka hedersnormer.

Svensk forskning som belyser äldre hbtq-personers livsvillkor är begränsad³⁶ men internationell forskning påvisar att äldre homo- och bisexuella och transpersoner oroar sig mer för ålderdomen än heterosexuella och cispersoner. Oron handlar bl a om bli socialt isolerad och att i mötet med vården uppleva utsatthet.³⁷

Hbtq i Göteborg

Enligt Normbrytande liv i Göteborg finns möjligheter att leva ett gott liv i öppenhet och trygghet som hbtq-person i Göteborg. Men flera av livsberättarna som kommer till tals i rapporten uppger att de inte kan vara självklara och öppna i livets alla delar. Vissa känner oro eller rädsla inför omgivningens eventuella reaktioner och hyser dessutom en vaksamhet och försiktighet. Långt ifrån alla upplever att de självklart kan hålla en partner i handen på stadens gator. De förgivettagna föreställningarna om kön och sexualitet är livsvillkor som deltagarna i rapporten uppger att de alltid måste förhålla sig till.³⁸

Rådet har lyft behovet av flera kommunala mötesplatser för unga hbtq-personer då särskilt utsatta ungdomar kan kräva myndighetsutövande insatser. Likaså är mötesplatser öppna för normbrytande liv oavsett exempelvis ålder, kön, funktionalitet eller etnicitet efterfrågade av hbtq-samhället i Göteborg³⁹ och en av de rekommendationer i

³³ En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck, Regering 2014

³⁴ Om unga hbtq-personers fritid, Ungdomsstyrelsen, 2012

³⁵ Hon, Hen, Han - En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner, Ungdomsstyrelsen, 2010

³⁶ Den internationella forskningen om äldre hbtq-personer. I: Bromseth J, Siverskog A, red. LHBTQ-personer och ålderdom. Nordiskt perspektiv, 2013

³⁷ Normen, identiteten, sexet och ålderdomen. I: Bromseth, J, Siverskog A, red. LHBTQ-personer och åldrandet. Nordiska perspektiv, 2013

³⁸ Normbrytande liv i Göteborg, Göteborgs Stad, 2014

³⁹ Göteborgs Stads HBTQ-råds Open Hearing, 2014-06-10

Normbrytande liv i Göteborg som Göteborgs Stads HBTQ-råd prioriterat högst. Framför allt kan möjligheten till en mötesplats vara av stor betydelse för hbtq-personer som lever utan partner och/eller saknar familjeband.

En förutsättning för hbtq-personers deltagande i exempelvis förenings- och idrottsliv är inkluderande toaletter och enskilda omklädningsrum. Göteborgs Stads HBTQ-råd framhåller därför att stadens fritidsanläggningar bör utformas på ett sådant sätt att exempelvis transpersoner ges möjlighet att delta i stadens utbud av fritidsaktiviteter och därmed uppnå bättre hälsa och ett ökat deltagande i samhällslivet.

Mål för temaområde Mötesplatser och Inkluderande rum

Utifrån rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg har ett antal åtgärder som syftar till att nå mål inom temaområdet Mötesplatser och Inkluderande rum definierats. (se matris)

Målen är:

- Hbtq-personer har möjlighet att åtnjuta sina demokratiska rättigheter och aktivt delta i samhällslivet
- Stadens toaletter och omklädningsrum är tillgängliga för personer som bryter mot könsnormer.

Nya åtgärder inom Mötesplatser och Inkluderande rum

I matrisen finns samtliga planens åtgärder angivna. Inom området Mötesplatser och Inkluderande rum är följande åtgärder nya för staden:

- Inrätta i samverkan med civila samhället en mötesplats för hbtq-personer
- Ta fram en plan för att göra stadens fritidsanläggningar tillgängliga för könsnormbrytare

Temaområde Föreningsliv

I den nationella hbt-strategin pekas föreningslivet ut som en väsentlig faktor för upprättandet av demokrati och mänskliga rättigheter.⁴⁰ Ett aktivt deltagande i samhällslivet och känslan av att kunna påverka sin situation och sina levnadsförhållanden är viktiga förutsättningar för ett gott och meningsfullt liv för alla medborgare. På samma sätt bidrar idrott och motion till en förbättrad folkhälsa.

I strategin konstateras samtidigt att föreningsverksamheter som företräder en stark heteronorm riskerar att stänga ute hbtq-personer. Det finns bl a studier som pekar på att andelen unga hbtq-personer som deltar i en idrottsverksamhet är betydligt lägre jämfört med unga heterosexuella och unga cispersoner.⁴¹ Likaså har det konstaterats att traditionella normer om kön kan påverka både transpersoners självbild och deras

⁴⁰ En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck, Regering 2014

⁴¹ Ungdomsstyrelsen 2011 (Regeringens hbt-strategi, 2014)

möjligheter till idrottsutövande.⁴² För att främja hbt-personers lika rättigheter och möjligheter att delta i samhällslivet lyfter strategin fram det civila samhället och hbt-organisationernas specifika kunskaper och förändringskraft som viktiga faktorer.

Hbtq i Göteborg

Det civila hbtq-samhället i Göteborg är mångfacetterat och rymmer en mångfald av olikheter.⁴³ Organiseringen inkluderar förutom ett socialt sammanhang även en frizon och en arena för politiskt pådrivande rättighetsarbete. Göteborgs Stads HBTQ-råd framhåller det civila samhällets betydelsefulla roll för ett öppet och inkluderande Göteborg.

Samtidigt betonar rådet att civila samhället ska utgöra ett komplement till stadens verksamheter – och inte tillhandahålla tjänster och service som staden är ålagd att tillhandahålla.

Till den specifika kunskapsbas som hbt-strategin refererar till, ingår en mängd olika normbrytande livserfarenheter. I Normbrytande liv i Göteborg beskrivs exempelvis det osynliggörande som kan omge hbtq-personer med funktionsnedsättning vilket det civila hbtq-samhället har uppmärksammat och organiserat sig för att möta. Hbtq-personer med funktionsnedsättningar bryter inte bara mot heteronormen utan även mot normativa föreställningar om funktionalitet, kropp och utseende. Inte sällan ses personer med funktionsnedsättningar av omgivningen som könlösa och asexuella.⁴⁴

För att erbjuda en likvärdig service och jämlika förutsättningar oavsett en persons egenskaper har Göteborgs Stads HBTQ-råd återkommande påtalat att staden behöver utgå från en normkritisk analys och ett intersektionellt förhållningssätt.⁴⁵

Hbtq-organisationer och föreningar i Göteborg har vittnat om att statistik, formulär och blanketter som är könsuppdelade utifrån kategorierna kvinna/man eller flicka/pojke utestänger personer som inte definierar sig enligt de traditionella könskategorierna.

Följden blir bl a att personer som inte definierar sig som flicka/pojke eller kvinna/man saknar möjlighet att utifrån sin könsidentitet fylla i olika enkäter och formulär i staden. En liknande utformning av föreningsbidragsunderlagen medför att hbtq-föreningar inte kan redovisa sina medlemmar.⁴⁶

Från Göteborgs Stads HBTQ-råd har det framhållits att en stark heteronorm med inslag av trans- och homofobisk jargong verkar hindrande för hbtq-personer att på lika villkor delta i idrottsverksamheter.⁴⁷ Idrottens uppdelning i dam- respektive herridrott, otillgängliga toaletter och omklädningsrum konstateras ytterligare begränsa ett deltagande för den som bryter mot könsnormer.

⁴² Vem får man vara i samhället - Om transpersoners psykosociala situation och psykiska hälsa, SFI 2008

⁴³ De 13 ledamöter i Göteborgs Stads HBTQ-råd som representerar civila samhället var år 2013 tillsammans aktiva i drygt 40 olika nätverk, föreningar och organisationer

⁴⁴ Normbrytande liv i Göteborg, Göteborgs Stad, 2014

⁴⁵ Göteborgs Stads HBTQ-råds remissvar till Jämlikt Göteborg, 2016-09-30

⁴⁶ Göteborgs Stads HBTQ-råds yttrande till kommunstyrelsen, 2015-05-22

⁴⁷ Protokoll Göteborgs Stads HBTQ-råd, 2015-11-17

Mål för temaområde Föreningsliv

Utifrån rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg har ett antal åtgärder som syftar till att nå mål inom temaområdet Föreningsliv definierats. (se matris)

Målet är:

- Göteborgs föreningsliv är öppet och tillgängligt för hbtq-personer

Nya åtgärder inom Föreningsliv

I matrisen finns planens samtliga åtgärder angivna. Inom området Föreningsliv är följande åtgärder nya för staden:

- Tag fram ett normkritiskt material om värdegrundsarbete för föreningar
- Erbjud föreningar som erhåller stadens stöd utbildningar i antidiskriminering och normkritik

Temaområde Kommunikation

Tillgång till samhällsinformation är en förutsättning för att medborgare ska kunna åtnjuta sina rättigheter och få sina behov tillgodosedda. Diskrimineringslagens så kallade bemötandeparagraf (§17) är tydlig med att offentliganställda är förbjudna att diskriminera i bemötandet med allmänheten. Hemsidor, broschyrer och andra publicistiska material är kommunikation till medborgarna och kan därför betraktas som en form av bemötande.⁴⁸ I de återkommande rapporter som RFSL, Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter, publicerar om hbtq-personers tilltro till samhällsinstanser slås det fast att många hbtq-personer utgår från att de skulle bli negativt bemötta eller är osäkra på vilket bemötande de kan förvänta sig.⁴⁹

Hbtq i Göteborg

I Normbrytande liv Göteborg redogörs för svårigheterna att på stadens hemsida hitta information relevant för hbtq-personer, exempelvis information om förskolor med hbtq-kompetens. Rapporten indikerar att hbtq-personer istället väljer att söka information via sociala medier eller via personliga nätverk. Särskilt problematiskt är det med otillgänglig och bristande information vad gäller stödinsatser vid våldsutsatthet.⁵⁰

En normkritisk granskning av stadens hemsida år 2013 visade att personer som på olika sätt bryter mot normer om t ex sexualitet, funktionalitet, könsidentitet och etnicitet har svårare att hitta relevant information än de som tillhör normen.⁵¹ Ett skäl till att informationen är bristfällig uppges vara att det delvis saknas verksamheter med den kompetens och de resurser som efterfrågas. Exempelvis saknas i Göteborgs Stad skyddade boenden med skalskydd för män, för transpersoner samt för lesbiska och bisexuella kvinnor som utsätts för våld i nära relationer.

⁴⁸ Vem är normal – Normkritik och webbpublicering, Göteborgs Stad, 2013

⁴⁹ Missstro - Om hbtq-personers förtroende för olika samhällsinstanser., RFSL 2013

⁵⁰ Normbrytande liv i Göteborg, Göteborgs Stad, 2014

⁵¹ Vem är normal – normkritik och webbpublicering, Göteborgs Stad, 2013

Göteborgs Stads HBTQ-råd har understrukit betydelsen av att det tydliggörs på stadens hemsida då t ex en verksamhet har ett normmedvetet arbetssätt. Men för att skapa tillit måste innehållet på webben vara överensstämmande med den service och de tjänster som tillhandahålls.⁵²

Mål för temaområde Kommunikation

Utifrån rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg har ett antal åtgärder som syftar till att nå mål inom temaområdet Kommunikation definierats. (se matris)

Målet är:

- Stadens kommunikation inkluderar på ett tydligt sätt hbtq-personer

Nya åtgärder inom Kommunikation

I matrisen finns planens samtliga åtgärder angivna. Inom området Kommunikation är följande åtgärd ny för staden:

- Utför en ny granskning av goteborg.se

Temaområde HR och Kompetens

Forskningen och därmed kunskapen om hur hbtq-personer har det på jobbet är begränsad. I en studie från Arbetslivsinstitutet år 2005 svarade mindre än 40 procent av de homosexuella och bisexuella som deltog i undersökningen att de var helt öppna på jobbet.⁵³

Två Novusundersökningar som LO låtit göra bland ett tvärsnitt av alla förvärvsarbetande på arbetsmarknaden visar att upplevelsen av att arbetslivet blivit öppnare ökat med tio procent från år 2011 till år 2015. År 2015 angav mer än 60 procent att det går att vara öppen med sin sexuella läggning och sin könsidentitet på arbetsplatsen.⁵⁴

Samtidigt pekar forskning på att upplevelsen av hur öppen och tillåtande arbetsmiljön är skiljer sig markant åt beroende på vilken sexuell läggning en person har. Exempelvis upplever homo- och bisexuella i betydligt högre grad än heterosexuella att det finns fördomar kring sexuell läggning bland arbetskamraterna.⁵⁵

En oreflekterad heteronormativ utgångspunkt riskerar både att osynliggöra anställda som är hbtq-personer och hbtq-personer som är brukare eller medborgare. En kartläggning av i vilken mån en persons sexuella läggning kan ha betydelse för bemötandet inom socialtjänsten visar att det största problemet är homo- och bisexuellas osynlighet och att socialtjänsten i de flesta kontakter utgår från att alla lever ett heterosexuellt liv. Det

⁵² Workshops om innehållet i Plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor, Göteborgs Stad, 2016-06-21

⁵³ Homo på jobbet – ute eller inne? Red. Inger Danilda, Arbetslivsinstitutet, 2005

⁵⁴ Öppenhet i arbetslivet – en jämförelse mellan två Novusundersökningar 2011 och 2015, LO, 2015

⁵⁵ Fackmedlemmars uppfattningar om diskriminering på grund av sexuell läggning, Carina Bildt, Arbetslivsinstitutet, 2004

vanligaste skälet till dåligt bemötande bottnar enligt kartläggningen inte i ovilja utan snarare om okunskap och en bristande observans om att det finns människor som inte lever ett heterosexuellt liv. Exempelvis kan frågor ställas på ett sätt så att homo- och bisexuella personer inte kan svara på dem. Den bild man ger av sig själv och sin livshistoria kan därmed bli felaktig beskriven.⁵⁶

Hbtq i Göteborg

Det saknas till stora delar kunskap om hur hbtq-personer anställda i Göteborgs Stad har det på jobbet. I en granskning av stadens jämställdhets- och likabehandlingsplaner som gjordes 2014 konstaterades att i de flesta planer som upprättas i staden ingår endast ett fåtal diskrimineringsgrunder. Förutom kön (kvinna, man) som är den diskrimineringsgrund som oftast finns med, har hälften av planerna även behandlat etnicitet (endast utrikes födda) och ålder. Några enstaka har nämnt ytterligare någon diskrimineringsgrund.⁵⁷

I Göteborgs Stads medarbetarenkät fanns år 2014 för första gången alternativet ”Annat” med som en tredje könskategori. På frågan om medarbetaren någon gång det senaste året upplevt kränkningar eller trakasserier på sin arbetsplats svarade 18 procent av dem som kategoriserade sig som ”Kvinna” ja. Av dem som kategoriserade sig som ”Man” var motsvarande siffra 16 procent. För kategorin ”Annat” låg siffran på 33 procent.⁵⁸ Även i medarbetarenkäten för 2015 har gruppen ”Annat” ett klart lägre resultat än män och kvinnor på alla index- och kvalitetsområden.⁵⁹

I Normbrytande liv i Göteborg konstateras att det är av central betydelse att chefer och ledning i olika verksamheter, förvaltningar och bolag skapar förutsättningar för öppenhet på stadens arbetsplatser. Om en anställd hbtq-person inte kan vara öppen i brukarnära verksamheter finns det risk att inte heller brukare upplever att det är möjligt att vara öppna.⁶⁰ Resultatet i Normbrytande liv i Göteborg indikerar även att det inom socialtjänsten i Göteborg finns en bristande observans och beredskap för personer som bryter mot normen.

Brist på normkritisk kompetens i brukarnära verksamheter är enligt Göteborgs Stads HBTQ-råd särskilt allvarligt och behöver prioriteras högt. Rådet understryker att normkritik inte bara är en kunskapsfråga – utan kan också handla om attityder, värderingar och makt.⁶¹ Istället för att fokusera på dem som bryter mot normen, betonar rådet att fokus bör ligga på strukturer som stänger ute och som i värsta fall diskriminerar.

⁵⁶ Sexuell läggning och bemötande i socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2004

⁵⁷ Granskning av jämställdhets- och likabehandlingsplaner för 2014 – ur ett arbetsgivarperspektiv, Stadsledningskontoret, Göteborgs Stad, 2014

⁵⁸ Göteborgs Stads Medarbetarenkät 2014

⁵⁹ Göteborgs Stads Medarbetarenkät 2016

⁶⁰ Normbrytande liv i Göteborg, Göteborgs Stad, 2014

⁶¹ Arbetsgruppsmöte Plan för att förbättra hbtq-personers livsvillkor, 2016-05-10

Mål för temaområde HR och Kompetens

Utifrån rekommendationerna i Normbrytande liv i Göteborg har ett antal åtgärder som syftar till att nå mål inom temaområdet HR och kompetens definierats. (se matris) Målen är:

- Hbtq-personer som arbetar i Göteborgs Stad har en god arbetsmiljö
- Hbtq-personer erbjuds en professionell och likvärdig service och tjänster av Göteborgs Stad

Nya åtgärder inom HR och Kompetens

I matrisen finns samtliga planens åtgärder angivna. Inom området HR och Kompetens är följande åtgärder nya för staden:

- Genomför en studie om arbetsmiljön för hbtq-personer anställda i staden
- Säkerställ att normkritik ingår i stadens introduktionsutbildningar
- Lägg till Normmedvetet ledarskap i det ordinarie utbudet av ledarskapsutbildningar
- Säkerställ en normkritisk ingång i den kompetensutveckling staden centralt förfogar över
- Inkludera ett kriterie om normkritisk kompetens vid ramavtalsupphandling av konsulttjänster för chefs- och medarbetarutveckling

Matris – sammanställning av samtliga åtgärder i planen.

Nya åtgärder markeras med NY till vänster om åtgärden.

Temaområde: Utsatthet och diskriminering					
Mål Staden erbjuder våldsutsatta hbtq-personer adekvat skydd och stöd		Förväntad kortsiktig effekt: Bättre beredskap för att ge våldsutsatta/våldsutövande hbtq-personer stöd i staden Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personers tillit till samhällsinstanser ökar.			Uppföljning Ansvarig: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
NY	Genomför en studie om hur våldsutsattheten (våld i nära relationer, hatbrott och *hedersrelaterat våld och förtryck) för hbtq-personer ser ut i Göteborg. Studien ska även identifiera hur stödet för våldsutsatta hbtq-personer ser ut i staden.	Socialnämnd Centrum		Studien, med framåtsyftande åtgärder, ska samordnas med SRF:s uppdrag att utifrån Göteborgs Stad plan mot våld i nära relationer 2014 - 2018 utreda hur "Alla personer som lever med våld i nära relation får lika skydd, hjälp och stöd i staden utifrån sina individuella behov". Samordnas med skrivning i Göteborgs Stads riktlinjer mot våld i nära relationer (KF 2016-10-13) om att "stödsatser kan behöva utvecklas" för grupper som på grund av bristande observans riskerar att förbises.	2017- 2018
	*Hbtq-personers utsatthet vad gäller hedersrelaterat våld och förtryck ska kartläggas.	Kommunstyrelsen		* Ingår i kommunstyrelsens uppdrag 2016-03-30 till stadsledningskontoret att kartlägga det hedersrelaterade våldets omfattning och karaktär i Göteborgs Stad.	2017
NY	Tag utifrån studien om hbtq-personers våldsutsatthet fram en vägledning som kan användas inom socialtjänsten	Socialnämnd Centrum	En vägledning är framtagen	Samordnas med Social Resursförvaltnings uppdrag utifrån målet "Det finns en tydlig samverkan i staden som underlättar för personer som lever med våld i nära relationer" i Göteborgs Stad plan mot våld i nära relationer 2014 - 2018	Senast 2018
	Information om var/hur våldsutsatta hbtq-personer kan få stöd publiceras på stadens hemsida.	Nämnden för demokrati och medborgarservice (sammankallande) Socialnämnd Centrum	Information publicerad	Samordnas med Social Resursförvaltnings uppdrag utifrån målet "Information om våld i nära relationer är relevant och tillgänglig utifrån olika gruppers förutsättningar och behov." i Göteborgs Stad plan mot våld i nära relationer 2014 - 2018	Senast 2018

NY	Inrätta skyddade boenden/boendeplatser med skalskydd för män, transpersoner och lesbiska och bisexuella kvinnor som utsätts för våld i nära relationer.	Socialnämnd Centrum	Antalet platser på skyddat boende för hbtq-personer	Samordnas med SRF:s uppdrag utifrån målet "Alla personer som är utsatta för våld i nära relationer och i behov av skyddat boende har tillgång till det" i Göteborgs Stad plan mot våld i nära relationer 2014 - 2018.	Under planens giltighetstid.
NY	Inrätta en jour- och stödverksamhet direkt riktad till hbtq-personer. I uppbyggnaden ska det civila samhället och Göteborgs Stads HBTQ-råd konsulteras.	Socialnämnd Centrum	Verksamheten inrättad	Samordnas med Social Resursförvaltnings uppdrag utifrån målen "Alla personer som lever med våld i nära relation får lika skydd, hjälp och stöd i staden utifrån sina individuella behov" i Göteborgs Stad plan mot våld i nära relationer 2014 - 2018 och stadens uppdrag att "verka för att stadens offentliga rum är öppna, trygga och tillgängliga för alla grupper i samhället under alla tider på dygnet" utifrån mål i Göteborg" i Göteborgs Stads program för det trygghetsfrämjande och brottsförebyggande arbetet: Dialog och samarbeta	Under planens giltighetstid.

Temaområde: Utsatthet och diskriminering				
Mål Samordningen kring stödet till våldsutsatta hbtq-personer är utvecklat och förstärkt inom staden och mellan staden och andra aktörer som arbetar med våldsutsatta hbtq-personer.	Förväntad kortsiktig effekt: Bättre och bredare kompetens i staden vad gäller hbtq-personers utsatthet i arbetet mot våld. Förväntad långsiktig effekt: Bättre välbefinnande och hälsa för hbtq-personer utifrån vetskapen att det finns en samhällelig beredskap för den som utsätts för våld.			Uppföljning Ansvarig: SLK
Åtgärder	Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
Utveckla ett samarbete kring kompetensutveckling och beredskap med aktörer som har specifik kompetens om hedersrelaterad våldsutsatthet hos hbtq-personer.	Socialnämnd Centrum (sammankallande) Utbildningsnämnden		Samordnas med SRF:s uppdrag utifrån målen "Det finns en tydlig samverkan i staden som underlättar för personer som lever med våld i nära relationer" och "Förekomst av våld i nära relationer upptäcks i ett tidigt skede" i Göteborgs Stads plan mot våld i nära relationer 2014-2018	2017 och återkommande under planens giltighetstid.

	Bjud in organisationer i civila samhället som arbetar med stöd åt våldsutsatta hbtq-personer till en gemensam kompetensutveckling.	Socialnämnd Centrum(sammankallande) Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst Utbildningsnämnden	Antal utbildningar		2017 och återkommande under planens giltighetstid.
NY	Genomför kompetenshöjande insatser kring hbtq/heder i de kommunala bostadsbolagen/störningsjourerna	Framtiden AB		Samordnas med uppdrag i budgeten 2017 om att öka den normkritiska kompetensen i stadens verksamheter.	2017 och återkommande under planens giltighetstid.
	Inled ett samarbete runt hatbrott med Polisens demokrati- och hatbrottsgrupp	Socialnämnd Centrum (sammankallande) Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst	Antal samordnade aktiviteter.	Samordnas med stadens lokala Trygg -i-arbete Samordnas med ny jour- och stödverksamhet direkt riktad till hbtq-personer	Under planens giltighetstid.
	Komplettera stadens trygghetsundersökningar utifrån ett normkritiskt perspektiv så att även exempelvis hbtq-personers utsatthet och hatbrott fångas upp och blir en del av arbetet	Socialnämnd Centrum (sammankallande) Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst	Antal trygghetsundersökningar med normkritisk ingång	Samordnas med stadens Trygg -i-arbete	2017
NY	Genomför kompetens-höjande insatser kring hbtq/heder för samtliga medarbetare som arbetar med nyanlända, på HBV och/eller stödboenden för ensamkommande barn och unga och inom socialtjänsten med olika mottagarfunktioner	Socialnämnd Centrum (sammankallande) Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst Utbildningsnämnden	Antal genomförda utbildningar		Senast 2018 och återkommande under planens giltighetstid.

Temaområde: Utsatthet och diskriminering					
Mål Stadens verksamheter arbetar aktivt och normkritiskt med att synliggöra exkluderande strukturer för att kunna erbjuda likvärdig service och tjänster		Förväntad kortsiktig effekt: Ökad normkritisk kompetens i brukarnära verksamheter Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personer upplever bättre hälsa och välbefinnande genom ökad tillit till olika samhällsinstanser.			Uppföljning Ansvarig: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
Uppmuntra skolorna att ta del av West Prides utbud av utbildningar i normkritik		Grundskolenämnden, Utbildningsnämnden		Samordnas med uppdrag i budgeten 2017 att öka den normkritiska kompetensen.	2017 och återkommande under planens giltighetstid.
NY	Inför Normmedvetet arbetssätt i minst fem brukarnära verksamheter per år, efter modell som utvecklats i bl a SDF Örgryte-Härlanda.	Äldre samt vård- och omsorgsnämnden Nämnden för funktionsstöd, Socialnämnd Centrum Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst	Antal verksamheter med orrmed-vetet arbetssätt	Modellen har genomförts som piloter inom äldreomsorgen i fem stadsdelar hösten 2016.	2017 och återkommande under planens giltighetstid.
NY	Minst tio grundskolor i staden utför en normkritisk granskning av den egna verksamheten, i syfte att förbättra unga hbtq-personers arbetsmiljö. Resultatet av granskningen förmedlas till övriga skolor i staden som en del av en lärandeprocess.	Grundskolenämnden	Antal genomförda granskningar.	Uppdraget kring likvärdighet (strategiskt område) och införandet av ett inkluderande arbetssätt.	Senast 2018

Temaområde: Mötesplatser och Inkluderande rum					
Mål Hbtq-personer har möjlighet att åtnjuta sina demokratiska rättigheter och aktivt delta i samhällslivet.		Förväntad kortsiktig effekt: Det finns fler mötesplatser för hbtq-personer i staden. Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personers delaktighet i samhällslivet ökar.			Uppföljning Ansvar: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
NY	Inrätta i samverkan med civila samhället en mötesplats, ett Regnbågshus, för hbtq-personer	I enl med beslut i KF 2020-09-10 utreder SLK åtgärden. Återkommer som eget ärende (Dnr1323/20)	Mötesplatsen är inrättad	Samordnas med Social Resursnämnds uppdrag budget 2017: "Mötesplatser ska skapas för HBTQ-personer med särskilt fokus på unga transpersoner som ett led i det preventiva arbetet för gruppens hälsa."	Under planens giltighetstid.
	Förstärk och utvidga antalet kommunala mötesplatser för unga hbtq-personer, utifrån erfarenheter från GIA:s (Gays in Angered) verksamhet.	Socialnämnd Centrum (sammankallande) Socialnämnd Hisingen, Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst I arbetet ska samverkan ske med Nämnden för demokrati och medborgarservice	Antal kommunala mötesplatser riktade till unga hbtq-personer	Samordnas med Social Resursnämnds uppdrag budget 2017: "Mötesplatser ska skapas för HBTQ-personer med särskilt fokus på unga transpersoner som ett led i det preventiva arbetet för gruppens hälsa."	Under planens giltighetstid.

Temaområde: Mötesplatser och Inkluderande rum					
Mål Stadens toaletter och omklädnings-rum är tillgängliga för personer som bryter mot könsnormer.		Förväntad kortsiktig effekt: Fler personer som bryter könsnormer kan besöka stadens fritidsanläggningar. Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personers hälsa förbättras.			Uppföljning Ansvar: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
NY	Ta fram en plan för när och hur stadens samtliga fritids- och nöjesanläggningar kan tillgängliggöras för besök av personer som bryter mot könsnormer	Idrotts- och föreningsnämnden (sammankallande) Got Event AB			Senast 2018

Temaområde: Föreningsliv					
Mål Göteborgs föreningsliv är öppet och tillgängligt för hbtq-personer.		Förväntad kortsiktig effekt: Ökad upplevelse av inkludering och därmed större möjlighet för hbtq-personer att delta i idrotts- och föreningsliv. Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personer kan erhålla de hälsofrämjande vinster som ett föreningsliv innebär; i form av ökad fysisk och mental hälsa, en känsla av sammanhang och delaktighet i samhället.			Uppföljning Ansvar: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
Formulera samtliga regler för föreningsbidrag på ett inkluderande och enhetligt sätt utifrån de sju diskrimineringsgrunderna.		Idrotts- och föreningsnämnden (sammankallande) Kulturnämnden Socialnämnd Centrum Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst Äldre samt vård- och omsorgsnämnden Nämnden för funktionsstöd		Samordnas med uppdraget om en översyn av stadens modell för föreningsbidrag (SLK). Översynen beräknas färdig februari 2017	Senast 2018

	Säkerställ att det tekniska systemet för stadens föreningsbidrag inte exkluderar personer som inte definierar sig inom de traditionella könskategorierna kvinna/man, flicka/pojke	Idrotts- och föreningsnämnden (sammankallande) Kulturnämnden, Socialnämnd Centrum Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst Äldre samt vård- och omsorgsnämnden Nämnden för funktionsstöd		Samordnas med uppdraget om en översyn av stadens modell för föreningsbidrag (SLK). Översynen beräknas färdig februari 2017. Samordnas med KS uppdraget 2016-03-16 om att ta fram centrala riktlinjer för utformandet av de dokument Göteborgs Stad förfogar över i kontakten med medarbetare och medborgare.	Senast 2018
NY	Tag fram ett normkritiskt och stadengemensamt material om värdegrundsarbete att dela ut till föreningar, liknande ”Säker och trygg förening”. Materialet kan även användas till utbildningar för föreningsaktiva	Idrotts- och föreningsnämnden (sammankallande) Kulturnämnden Socialnämnd Centrum Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst Äldre samt vård- och omsorgsnämnden Nämnden för funktionsstöd	Materialet är framtaget.		Senast 2018
NY	Föreningar som erhåller stadens stöd ska kontinuerligt erbjudas kompetensutveckling inom antidiskriminering/normkritik	Idrotts- och föreningsnämnden (sammankallande), Kulturnämnden, Socialnämnd Centrum Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst Äldre samt vård- och omsorgsnämnden Nämnden för funktionsstöd	Antal genomförda utbildningar		2017 och återkommande under planens giltighetstid.

Temaområde: Kommunikation					
Mål Stadens kommunikation inkluderar på ett tydligt sätt hbtq-personer.		Förväntad kortsiktig effekt: Bättre möjlighet för hbtq-personer att hitta relevant information om stadens verksamheter. Förväntad långsiktig effekt: Ökad tillit till staden bland hbtq-personer.			Uppföljning Ansvarig: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
NY	Utför en ny normkritisk granskning av goteborg.se i syfte att säkerställa att tilltal/bildval/information är inkluderande. Resultatet och ev åtgärder ska förankras i alla nämnder och styrelser.	Nämnden för demokrati och medborgarservice	Granskningen genomförd	Utgår från arbetet med Göteborgs Stads informationspolicy om att ”Information och kommunikation är en grundförutsättning för att göteborgarna ska kunna ta tillvara sina demokratiska rättigheter och använda, påverka och utveckla kommunens tjänster.”	Senast 2018
	Tydliggör på stadens hemsida vilka verksamheter som är hbtq-certifierade/hbt-diplomerade eller där ett Normmedvetet arbetssätt pågår	Nämnden för demokrati och medborgarservice	Andel inkluderande verksamheter som är grafiskt synliggjorda		Senast 2018
	Uppmuntra föreningar att synliggöra öppenhet/inkludering för hbtq-personer, exempelvis i informationen på webben.	Nämnden för demokrati och medborgarservice (sammankallande), Idrotts- o förenings-nämnden, Kultur-nämnden, Socialnämnd Centrum, Hisingen, Nordost, Sydväst, Äldre samt vård- o omsorgsnämnden Nämnden för funktionsstöd			Under planens giltighetstid.

Temaområde: HR och Kompetens					
Mål Hbtq-personer som arbetar i Göteborgs Stad har en god arbetsmiljö		Förväntad kortsiktig effekt: Ökad kunskap och medvetenhet om hbtq-personers arbetsmiljö i Göteborg stad Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personer som är medarbetare i staden trivs och mår bra på sin arbetsplats.			Uppföljning Ansvar: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
NY	Genomför en större studie bland stadens medarbetare för att undersöka hur hbt-personer i olika sektorer och verksamheter har det på arbetsplatsen. Studien ska även redovisa förslag på förbättringsåtgärder.	Kommunstyrelsen	Studien är genomförd	Kommunstyrelsens uppdrag 2015-06-03 till personalutskottet om a ”sammanställa nämndernas och bolagens åtgärder med anledning a medarbetarenkätens resultat avseende gruppen anställda som inte anser sig vara varken kvinna eller man och återkomma med resultatet och eventuellt en handlingsplan" integreras i åtgärden.	Senast 2018
Inkludera normkritisk kompetens som ett kriterium i upphandling av företagshälsovård		Kommunstyrelsen		Samordnas med SLK:s strategiska arbetsmiljöarbete. I upphandlingen av ramavtal om företagshälsovård kommer bl a krav på normkritisk kompetens att ställas. Men också krav på att behandlingsmetoder på ett tydligare sätt ska bygga på vetenskaplig grund och beprövade metoder.	2017
Undersök risker samt förebygg diskriminering och kränkande särbehandling inom ramen för det systematiska arbetsmiljöarbetet, t ex utveckla stöddokument vid arbetsmiljöronder där ett hbtq-perspektiv ingår		Alla nämnder och styrelser Kommunstyrelsen: (stödmateriel som gemensam grund)	Andel nämnder och styrelser som utvecklat stöddokument vid arbetsmiljöronder där ett hbtq-perspektiv finns med.	Samordnas med SLK:s och processgruppen för arbetsmiljö- och hälsas arbete med bl a en pågående översyn av dokument. Stadens medarbetar- och arbetsmiljöpolicy ska bl a uppdateras under 2017. Nya riktlinjer ska tillkomma - med ett särskilt avsnitt rörande diskriminering och kränkande särbehandling.	Under planens giltighetstid.

Temaområde: HR och Kompetens

Mål Hbtq-personer erbjuds professionell och likvärdig service och tjänster av Göteborgs Stad		Förväntad kortsiktig effekt: Fler medarbetare reflekterat kritiskt över normer och agerar normmedvetet. Förväntad långsiktig effekt: Hbtq-personer kan i högre grad åtnjuta sina mänskliga rättigheter; genom att staden arbetar systematiskt med den grundläggande principen om icke-diskriminering.			Uppföljning Ansvarig: SLK
Åtgärder		Ansvarig för genomförandet	Indikatorer för att följa upp området	Integrering befintliga uppdrag/processer	Tidsplan
NY	Inkludera Normmedvetet ledarskap i det ordinarie ledarskapsutbudet	Kommunstyrelsen		Samordnas med uppdraget i KF:s budget 2017 om att utbildningsinsatser ska genomföras för att höja den normkritiska kompetensen i stadens verksamheter.	2017 och återkommande i planens giltighetstid.
NY	Säkerställ att normkritik ingår i introduktionsutbildningarna för nyanställda. Ett stödmaterial tas fram som gemensam utgångspunkt för staden.	Alla nämnder och styrelser Kommunstyrelsen: (stödmaterial)	Andel förvaltningar och bolag där normkritik ingår i introduktionsutbildningen.	Samordnas med uppdraget i KF:s budget 2017 om att utbildningsinsatser ska genomföras för att höja den normkritiska kompetensen i stadens verksamheter.	2017 och återkommande under planens giltighetstid.
NY	Granska och säkerställ att de kompetensutvecklingsinsatser som HR/SLK förfogar över och som är av relevans har en normkritisk ingång	Kommunstyrelsen		Samordnas med uppdraget i KF:s budget 2017 om att utbildningsinsatser ska genomföras för att höja den normkritiska kompetensen i stadens verksamheter.	Under planens giltighetstid.

NY	Inkludera ett kriterie om normkritisk kompetens vid ramavtalsupphandling av konsulttjänster för chefs- och medarbetarutveckling	Kommunstyrelsen Nämnden för inköp och upphandling		Integreras med inriktningen KF:s budget 2016 om att ”vid upphandling av konsulttjänster för chefs- och medarbetarutveckling ska krav ställas på normkritisk kompetens.”	Under planens giltighetstid.
	Säkerställ en normkritisk ingång i alla utbildningar som riktar sig till medarbetare som arbetar med våldsutsatta i staden	Socialnämnd Centrum Socialnämnd Hisingen Socialnämnd Nordost Socialnämnd Sydväst		Samordnas och förstärker utvecklingsområdena likabehandling, bemötande och kompetensutveckling i Göteborgs Stad plan mot våld i nära relationer 2014 – 2018 Samordnas med uppdraget i KF:s budget 2017 om att utbildningsinsatser ska genomföras för att höja den normkritiska kompetensen i stadens verksamheter.	Under planens giltighetstid.

Bilaga 1 – 22 rekommendationer ur Normbrytande liv i Göteborg – en lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014

Rapportens 22 rekommendationer:

1. Genomför generell utbildning på hbtq-området, särskilt i brukarnära verksamheter
2. Systematisera MR-arbetet, inklusive hbtq-rättigheter, genom *mainstreaming*, förslagsvis kallat MR-integrering alternativt jämlikhetsintegrering; mål, handlingsplan och uppföljningsansvar på alla kommunala nivåer
3. Inrätta mötesplatser för hbtq-personer, exempelvis fritidsgård, kulturhus, seniormötesplats
4. Se över offentliga toaletter och omklädningsrum på fritidsanläggningar för att möjliggöra besök för trans-, queer-, intersex- och intergenderpersoner
5. Inrätta snarast jourverksamhet direkt riktad till hbtq-samhället, liknande de kris-/jourcentrum och mottagningar kommunen redan driver, exempelvis Mikamottagningen
6. Inrätta snarast skyddade boenden för våldsutsatta hbtq-personer
7. Upprätta rutiner för samarbete med aktörer som har specifik kompetens om våldsutsatthet, exempelvis Gryning Vård AB
8. Förstärk stödet till civila organisationer som arbetar med våldsutsatta grupper, exempelvis RFSL, hbtq-gruppen inom Ingen människa är illegal, Elektra och Homan i Göteborg
9. Upprätta rutiner för samarbete mellan socialtjänsten och civila organisationer som arbetar med våldsutsatta
10. Genomför en studie för att dels få kunskap om olika typer av våldsutsatthet bland hbtq-personer, dels kunskap om vart dessa vänder sig för hjälp och stöd. Särskilt angeläget bedömer jag kunskapsbehovet vara när det gäller hedersrelaterad utsatthet
11. Se över informationen på goteborg.se. Rikta gärna information direkt till hbtq-samhället som ett led i förtroendeskapande åtgärder för att bryta misstroendet till samhällsinstanser. När hbtq-kompetens i form av exempelvis diplomering finns bör detta tydliggöras på webbplatsen
12. Säkra hållbarheten i hbtq-samhällets organisationer genom långsiktig finansiering
13. Uppmuntra föreningar inom exempelvis idrottslivet och kulturlivet att synliggöra öppenhet och inkludering även för hbtq-personer
14. Inkludera en regel om att hbtq-personer ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter i samtliga Regler för föreningsbidrag
15. Inkludera hbtq-inriktade insatser som prioriterade för att söka Utvecklingsbidrag
16. Formulera samtliga Regler för föreningsbidrag på ett inkluderande och enhetligt sätt
17. Genomför en större studie bland kommunens medarbetare för att undersöka hur hbtq-personer i olika sektorer och verksamheter har det på arbetsplatsen
18. Infoga utbildningsmoment om mänskliga rättigheter, antidiskriminering, öppenhet, inkludering, normkritik och hbtq-området i all ledarskapsutbildning
19. Integrera normkritiskt förhållningssätt i alla utbildningar för medarbetare på grundläggande nivå
20. Inventera redan hbtq-kompetenta medarbetare i stadens verksamheter för att ta vara på den kompetensresurs de utgör
21. Inventera relevanta utbildningar av olika omfattning och typ som genomförts inom staden på senare tid
22. Bedöm innehåll i utbudet av utbildningar/föreläsningar för att säkra kvaliteten